

Mára megtérése

Körtvélyesi Tibor

Upagupta és Asóka

Az *Asókavadána* (*Asóka-avadána*, *Asóka* legendái)¹ c. mű keletkezése a II. századra tehető. A mű teljes egészében megtalálható a *Divyavadána*² c. gyűjteményben. E legendák között fontos helyet foglalnak el azok a történetek, amelyek egy Upagupta nevű szerzetessel kapcsolatosak. Upagupta leginkább arról nevezetes, hogy ő térítette meg Márát, a buddhista kísértőt. A történetben — mint majd látni fogjuk — Upagupta ráveszi Márát, hogy jelenjen meg számára a Buddha fizikai testében, így Upagupta lesz az egyetlen olyan élő ember abban az időben (a történet szerint a Buddha parinirvánája után 100 évvel), aki fizikai valójában pillanthatta meg a Felébredettet. A Buddhával való közvetlen kapcsolatról szóló történetek³ szentesíthették Asóka világuralkodói (csakravartin) szerepét, ezért kerülhetett be az Upaguptával kapcsolatos történet is az *Asóka*-legendák közé. Noha Asóka és Upagupta kapcsolata önmagában is érdekes téma, de az Upagupta köré szerveződött legendáknak egy önálló⁴ (és minden bizonnyal valamivel későbbi, s nem Mathurához kötődő) szálát képviseli, ezért az alábbiakban Upagupta és Mára történetét az *Asóka* személyével kapcsolatos történetektől függetlenül vizsgáljuk.

Upagupta és Mathurá

Upaguptáról mint valós személyről kevés mondható el. Az észak-indiai Mathurá városában tevékenykedhetett mint buddhista szerzetes, valamikor Asóka után és az I. század közötti időszakban. Halála után a hegyi kolostor, ahol élt és aminek vezetője volt, sokáig zarándokhelyként szolgált. Azon erdőlakó szerzetesek közé tartozott, akik erdei szálláson elvonultan éltek, aszketikus és főleg meditációs gyakorlatot

¹ *Asókavadána*, a világhálón: http://fiindolo.sub.unigoettingen.de/gretil/1_sanskr/6_sastra/3_phil/buddh/bsa056_u.htm — Datálás: John S. STRONG: *The Legend of King Asoka. A Study and Translation of the Asokavadána*. Motilal Banarsidass, New Delhi 1989. 27. — A tanulmányban az évszámok a keresztény időszámítás kezdőpontja utánra értendők.

² *Divyavadána* 26. *Pāmsūpradānāvadānam* (A porral ajándékozás legendája). A forrásmegjelölés nélküli idézetek e szöveg részletei; a világhálón: http://fiindolo.sub.uni-goettingen.de/gretil/1_sanskr/4_rellit/buddh/divyav_u.htm

³ Egy másik legenda szerint Asóka előző életében gyermekként egy marék porral ajándékozta meg a Buddhát.

⁴ John S. STRONG: *The Legend and Cult of Upagupta*. Princeton University Press, Princeton, NJ 1992. 11.

folytatva. Tanítómesterét, Sánakavászít a legócskább rongyokban járó, bozontos hajú és nagyszakállú remetének mutatják be a szövegek, ami megfelel az efféle erdőlakó buddhistákról fennmaradt délkelet-ázsiai hagyománynak.⁵

Upagupta nem fordul elő a páli kánonban, személyét nem ismeri a srí lankái théraváda iskola.⁶ Ellenben a burmai buddhista hagyományban fontos szereplővé válik, ami nem meglepő, ugyanis ennek a hagyománynak az alapját minden bizonnyal a Mathurában fontos szerepet játszó, szanszkrit nyelvű szarvástiváda buddhista iskola képezte, noha később, a XI–XII. században Burmába importálták a théraváda hagyományt.⁷ A délkelet-ázsiai buddhizmusra is jellemző, hogy a helyi istenségek, szellemek integrálódnak a buddhista panteonba. Upagupta esetén is valami hasonló történhetett: mivel nem fért bele a théraváda buddhizmus keretei közé, a világiak között kialakuló népies buddhizmus jellemző figurája lett oly módon, hogy alakja összefonódott többek közt a nágákéval,⁸ akik egyfajta kígyó-szellemek voltak. Upagupta a „Upakhut” néven az óceánban, a folyó fenekén, vagy a folyó közepén egy csónakban él, nem eltávozva a nirvánába (mint a bódhiszattvák), és szokás őt meghívni abból a célból, hogy védje meg az ünnepeket Mára gonoszkodásaitól.⁹

Az észak-Indiai Mathurá a második zsinat idejére már jelentős buddhista központnak számított, ahol jól megfértek egymás mellett a különféle irányzatok, köztük a szarvástiváda iskola is, amely iskolához kötődik az a tendencia, hogy népszerű buddhista legendákat (avadána) építenek be a főleg abhidharmikus tanításaikat tartalmazó gyűjteményeikbe.¹⁰ Az Upaguptára vonatkozó legendák is főként ezekből a forrásokból maradtak ránk.¹¹

Upagupta

— Itt Mathurában, Ánanda, a parinirvánám után 100 évvel élni fog egy Gupta nevű illatszeráros. Ennek lesz egy fia, Upagupta, megkülönböztető jegyek nélküli buddha, aki a parinirvánám után

⁵ STRONG (4. jz.) 3, 70.

⁶ A *Kaccāyana* által írt legrégebb fennmaradt páli nyelvű tan (V–VI. század) egyik példamondatában szerepel Upagupta (*Upaguttēna badho Māro*).

⁷ Az Upaguptával kapcsolatos burmai hagyomány forrása a páli nyelven írt *Lokapaññatti* (XI–XII. század). Az eredeti szanszkrit szöveg nem maradt fenn, a kínai fordításában pedig nem szerepel Upagupta. Ld. STRONG (4. jz.) 12.

⁸ STRONG (4. jz.) 4.

⁹ STRONG (4. jz.) 15–16.

¹⁰ STRONG (4. jz.) 8.

¹¹ STRONG (4. jz.) 9. *Divyāvadāna*; *Avadānaśataka*; *Mūlasarvāstivāda-vinaya*; az *Asokāvadāna* kínai fordításai. Valamint egyéb források: *Sūtrālamkāra*, Hsüan-tsang beszámolója; Kṣemendra *Avadāna-kalpalatā*; *Avadānamālā*-szövegek; a kínai tripiṭaka-szövegei; stb.

száz évvel ellátja majd a buddhai feladatokat.¹² A tanító tantványaim közül ő, ez az Upagupta lesz a legkiválóbb.

A szöveg úgy tesz, mintha egy *szutta/szútra* volna, a Buddha Ánandával beszélget. A Buddha egy jóslatot mond, majd ebből bontakozik ki az egész történet. Elsőként Upagupta előző életének egy epizódját olvashatjuk: egy majomcsapat vezetője, s már ekkor is igen kiváló cselekedeteket hajt végre.

... elindul a második helyre, ahol az ötszáz risi él. Egyes risik tüskeágyon fekszenek, mások hamuágyon, egyesek feltartott kézzel állnak, mások az öt tűz¹³ között tartózkodnak. A tüskeágyból kihúzza a tüskéket, a hamuágyról elfújja a hamut, a feltartott kezűek kezét lehajítja, kioltja az öt tűz között tartózkodók tüzeit. S miután megzavarta testgyakorlataikat, leül előttük lótuszülésbe. Közben a risik tudatták mindezt tanítómesterükkel, aki ezt mondta nekik: „Akkor üljetek lótuszülésben!” Miután mind az ötszáz risi leült lótuszülésbe, így, tanítómester nélkül, oktató nélkül megtapasztalták a felébredést ...

Ezután születésének történetét olvashatjuk. Apja, az illatszeráros Gupta, érdeklődik a Buddha tanításai iránt, olyannyira, hogy egy Sánakavászi nevű buddhista remetének ígéri megszületendő fiát. Gupta az első két fia születésekor még talál kibúvót, a harmadiknál már nem; így lesz Upagupta Sánakavászi kísérője és tanítványa.

Upagupta felcseperedik és apja nyomdokán haladva maga is illatszereket árul, ráadásul a „dharmának megfelelő módon”, ami annyit tesz: tisztességes módon. Közben Sánakavászi egy meditációs gyakorlatot is tanít neki:

— Ha szennyezett tudatállapotod támad, tegyél félre fekete ruhacsíkot. Ha szennyezetlen tudatállapotod támad, tegyél félre fehér ruhacsíkot. Helyezd a figyelmed elé a tisztátalant, és gyakorold a Buddha felidézését!¹⁴

Upagupta szerzetességét megelőző életének egy tragikus epizódja a Vászavadattá nevű kurtizánnal történt eset. Vászavadattá az olcsón megkapott illatszerek miatt felfigyelt Upaguptára, akibe aztán bele is szeretett, de Upagupta nem volt hajlandó meglátogatni őt. A horrorrá váló történetben a király levágatja Vászavadattá kezeit, lábait, füleit, orrát, és kiveteti a halottégető helyre. Upagupta ekkor vélte úgy, hogy meg kell látogatnia Vászavadattát. Az érzékekről, a test hívságairól és a szanszáráról folytatott beszélgetésük során az Upagupta által adott tanítások révén Vászavadattá megértette a Buddha tanítását, és halála után a mennybe távozott.

Végül Sánakavászi szerzetessé avatja Upaguptát:

¹² A nagyhatású tanítók, mint Upagupta, nem egyszerűen a Buddha követői lesznek, hanem valamilyen értelemben betöltik a Buddha szerepét. Egyszerre jelenti, hogy ez a buddha nem az a Buddha (azaz nem rendelkezik a 32 fizikai jellegzetességével), de olyan, mintha ő lenne (felébredett, tanító, stb.).

¹³ Aszketikus gyakorlat: a négy égtáj felé rakott tűz és ötödikként a Nap tüze.

¹⁴ A meditációs gyakorlat során a tisztátalan gondolattól úgy szabadul meg, hogy a Buddha felidézésével kiszorítja azt elméjéből. A fehér és fekete ruhacsíkokkal csupán azt méri, hogyan lesz egyre több szennyezetlen gondolata a tudatában.

A tiszteletreméltó Sánakavászí Upaguptát a Natabhatika erdei tanyára vitte, ahol szerzetessé avatta azzal az aktussal, aminek a negyedik eleme a bejelentés.¹⁵ Upagupta pedig megszabadult minden tudati szennyeződésétől és Érdemessé vált.

A buddhai tanok elfogadásának formulái

A Buddha követőjévé való válásnak megvannak bizonyos kritériumai, legyen szó világi hívőkről vagy szerzetesekről. A szerzetessé avatásnak az imént Upagupta esetében látott módja a Vinaya szerint még a Buddha idejében mintegy újításként¹⁶ alakult ki. Röviden tekintsük át a korábbi formulák keletkezéstörténetét is.

A Mahāvaggában olvasható „Benáreszi beszéd”-nek nevezett híres passzus legvégén a Buddha első öt tanítványának beavatása a következők szerint válik bizonyossá:

Mindezek kifejtése közben az öt szerzetes tudata megszabadult a befolyásoktól, miután felhagytak a ragaszkodással. Így ebben az időben már hat Érdemes (arhat) volt.

A szöveg folytatódik, és ismét egy igen ismert történet kezdődik: az ifjú Jasza, a céhmester derék fiának története. Jasza palotákban él nagy gazdagságban, hangszereken játszó nők veszik körül. Egyszer hajnalban ébred, látja a körötte alvó nőket szétzilálódott díszekben; a mély álomtól folyik a nyáluk, hangszereik szanaszét. Megundorodik, elhagyja a palotát, az istenek szabad utat varázsolnak elé. Eddig minden ugyanúgy, mint a Buddha élettörténetének legendájában. Jasza azonban magával a Buddhával találkozik. A Buddha kifejti neki többek közt a négy nemes igazságot. Ekkor betoppan Jasza apja, aki fiát keresi. A Buddha mágiikus ereje folytán eléri, hogy Jasza az apja számára láthatatlan maradjon, az apát pedig ott tartja, azzal vigasztalja, hogy még ott, ültében megláthatja a fiát. Elmondja neki ugyanazokat a tanításokat, mint a fiának. Az apa fellelkesedik és „ő lesz a világon az első világi hívő, aki a hármas fogadalmat kimondta”:

— A Magasztos számos megközelítésből megvilágította a Dharmát. Ezért most, Uram, a Magasztos oltalmába térek, a Dharma és a Szerzetesi Közösség oltalmába. Mától fogva tartson meg engem a Magasztos, mint oltalmába tért, életet nyert hívét.¹⁷

Ezután a Buddha feloldja a varázslatot, az apa pedig kérleli a fiát, hogy térjen haza, ám a Buddha megérteti vele, hogy a fiú többé nem mehet haza. Végül Jasza maga kéri, hogy a Buddhához csatlakozhassék:

— A Magasztostól kapjam meg az engedélyt a vándoréletre és a csatlakozásra!

— Jöjj, szerzetes!¹⁸ — válaszolta a Buddha. A dharmát megfelelő módon kifejtettem, járd a jám-

¹⁵ *Jñapti-caturtha-karma*: a szerzetesi fogadalomtétel későbbi formája. Beavatási cselekmény (*karma*), melynek során a beavatási szándék ismertetése után háromszor felteszik a kérdést (*anussāvana*) a szanghának, hogy a jelölttel szemben van-e kifogásuk, s ha nincs (csendben maradnak), akkor a szertartás vezetője negyedikként megállapítja (*jñapti*) a szándék teljesülését.

¹⁶ *Vinaya* 17. *Pañāmitakathā* 69. A *Vinaya Mahāvagga* fejezete végigvezeti az olvasót a Buddha megvilágosodása után történeteken, itt szerepel az is, amikor a legyőzött Mára „eltűnik”.

¹⁷ Ez az ún. „hármas fogadalom”. A „Páli fordítócsoport” fordítása.

borság útját, hogy teljesen véget vess a szenvedésnek!

Így történt a csatlakozása az immár tiszteletreméltó Jaszának. Így ebben az időben már hét Érdemes volt.

A buddhista irodalomban sok szó esik a világi hívővé vagy szerzetessé válás eseteiről, módjairól. Bizonyos visszatérő jellegzetességek részben vagy teljes mértékben megfigyelhetők. A jellegzetességek a következők:

- 1) Hasonló dramaturgia: kiinduló történet; dharma tanítása vagy utalás erre; hivatkozás a megtérő erényeire vagy tetteire.
- 2) Jogi-jellegű formula a megtérés elismerésére.
- 3) Trükkös elemek (kisebb-nagyobb varázslatok, fondorlatok, ügyes eszközök használata).
- 4) A világi hívek és a szerzetesek beavatása különbözik, ez a megkülönböztetés megjelenik a szóhasználatban.

Upagupta beavatásában is megtalálhattuk e jellegzetességek több elemét, hamarosan pedig azt vizsgáljuk meg, hogyan történt Mára megtérítése ebből a szempontból.

Mára

De ki is ez a Mára? A mára szó jelentése: aki halált okoz. Gyakran az *antaka* szó helyettesíti „végző” értelemben.¹⁹ Mára gyakori jelzője a *pápimá* (bűnös, a gonosz), ami minden bizonnyal kapcsolatban áll a már a *Satapatha-bráhmana*-ban²⁰ is előforduló *papmá mritjuh* (gonosz halál) alakjával. A buddhista irodalomban ezeken kívül számos kifejezés utal Mára: Jama isten, Namucsi, a vizeket kiszárító démon, illetve más mitikus lények (jaksa, pisácsa, ráksasza, kali, stb.), de Kámával, a vágyak megszemélyesített alakjával is azonosítják. Mindezek ellenére Mára alakja összetevészetlenül buddhista. Mára leginkább személyként jelenik meg, aki igyekszik megakadályozni a törekvőket a felébredésben. De számos dolog arra utal, hogy személyét csak szimbolikusan kell érteni. Például²¹ Mára serege (*Mára-széná*) is szimbolikus dolgokból áll: vágy (*káma*), éhség és szomj (*khup-pipászá*), félelem (*bhíru*), vagy Mára lányai, akik szintén szimbolikus alakok: *tanhá* (szomj), *arati* (irtózás), *rága* (szenvedély); sőt van olyan *szutta*, amiben a szimbolika „kifejtése” is megtalálható.²² Továbbá Mára megjelenését gyakran ugyanazok a tartalmi és formai elemek kísérik: megjelenése leggyakrabban egy hangot jelent, egy *belső* hangot. És Marának vannak „trükkjei” is: felveszi mások alakját, például megjelenik hajlott hátú öreg bráhmana, bika, vagy parasztember alakjában. Azt a híres epizódot, amikor a Buddhát

¹⁸ „*Ehi bhikkhu!*” — ez is a beavatás egyik gyakori formulája.

¹⁹ Metafizikai értelemben úgy szokták magyarázni, hogy olyan halált hoz, mely újraszületést eredményez — eltérít a nirvánától.

²⁰ *Satapatha-bráhmana* 8.4.2.1, 10.4.4.1, 14.4.1.11–12, 14.4.3; *Brhadāranyaka-upanisad* 1.3.1–11.

²¹ *Mahā-niddesa*; *Suddhatthakasuttaniddeso* 4.28

²² *Nivāpa-sutta* M 25.3.5.

a felébredése előtt közvetlenül megtámadja az elefánton lovagló Mára és az általa vezetett félelmetes sereg, a páli kánonnak csak a későbbi rétegében²³ említik. Utóbb persze igen részletesen kibontakozik a történet, jelezve azt, hogy Mára alakja az idők folyamán egyre kidolgozottabbá válik.

Upagupta és Mára

Upagupta már tanító szerzetesként egyszer Mathurába érkezik. Ekkor már híre megelőzi őt, tanítási módszereiben a Buddhát utánozza, és az emberek elhiszik, hogy csodatételekre is képes:

(Mint a Buddha) ... ő is korábbi cselekedeteiről szóló történetet mesél, majd belefog, hogy megvilágítsa az igazságot. Mára azonban a hallgatóságra gyöngysorok esőjét zúdítja, ami megzavarja a megtérni szándékozók elméjét. Akkor Upagupta megvizsgálja, ki okozza ezt a felfordulást. Látja, hogy Mára.

A csoda még kétszer megismétlődik: Mára aranyesőt hullat, majd táncos színházi bemutatóval tereli el az emberek figyelmét. Persze az emberek azt hiszik, hogy a csodákat Upagupta műveli.

Mára, örömeiben, hogy elcsábította Upagupta hallgatóságát, Upagupta fejére virágfüzért köt.

— Ez a Mára nagy felfordulást okozott a Magasztos tanításában, vajon őt miért nem térítette meg a Magasztos? Ekkor belátja, hogy neki kell megtérítenie.

Ezután fogott három tetemet, egy kígyótetemet, egy kutyatetemet és egy emberi hullát, majd mágikus erejével virágfüzérékké változtatta őket, és Mára fejére kötötte a kígyótetemet, a nyakába a kutyatetemet, az emberi hullát pedig a füleire akasztotta. Aztán [az egyiket] megérintve így szólt:

— Ahogy te szerzetesekhez nem illő virágfüzért kötöttél rám, úgy kötöttem én rád ezt a sóvár lényekhez nem illő tetemet.²⁴

Akkor Mára megpróbálta levenni a tetemeiket, de nem tudta, Brahmá istenhez fordul segítségért, aki visszatanácsolja Upaguptához:

— Ahhoz folyamodj tüstént menedékért, akit zaklattál, s aki aztán megfosztott mágikus erődtől, hírnedtől és boldogságodtól. Aki összetörve a földre kerül, az a földre támaszkodva áll fel újra!

Ekkor Mára felismerte, hogy Upaguptán kívül nincs más kiút számára.

— Igaz, sokféleképp gyötörtem őt (ti. a Buddhát), de a risik e legkiválóbbika megbocsájtott mindent, mint békülékeny apa a fia vétkeit.

Ekkor a Buddha kegyelmére vágyakozó szívvel hosszan felidézte a Buddha erényeit, majd Upagupta lábai elé borulva így szólt:

— A legnagyobb kegyet nyújtottad nekem ma, amikor bevezettél a Buddha tiszteletébe, de szabadíts meg ettől a nyakamban lógó díszről.

²³ *Jātaka-atthakathā* 1. *Ganthārambhakathā*, *Avidūrenidānakathā*.

²⁴ Buddhista szerzetesek nem viselhetek díszeket. Mára pedig egyben a vágyak istene is (*kāmadéva*), hozzá szép nők illenek, nem hullák.

Ez az a pont, amikor úgy tűnik, Mára elfogadja a buddhai tanításokat. Ez a dráma csúcspontja.

(Upagupta) — Egy feltétellel megszabadítalak.

(Mára) — Mi az a feltétel?

(Upagupta) — Mától kezdve nem fogod zaklatni a szerzeteseket.

Mára megígérte.

(Mára) — Mi mást parancsolsz?

(Upagupta) — Ez volt a parancsom a tanításra vonatkozóan. A saját dolgomra vonatkozóan is parancsolok neked valamit. Magad is tudod, hogy én a Magasztos parinirvánája után 100 évvel lettem szerzetes. A három világ urának dharma-tesztét már láttam, de nem láttam aranyhegyhez hasonló fizikai testét. Páratlan kegyemért cserébe mutasd meg nekem itt a Buddha testi megjelenését!

És így is történik, Mára magára ölti a Buddha fizikai testének fénylő képmását:

Tudata a Buddhán csüngött, elméjét annyira eltöltötte, hogy nyilvánvalóvá vált számára: magát a Buddhát látja. ... a Buddha képmását valódinak hitte; majd mint tövénél elvágott fa, egész testével Mára lábai elé borult.

A történet a továbbiakban is izgalmas, de most nincs mód továbbmesélni. Ellenben térjünk vissza ahhoz a ponthoz, amikor Mára elfogadja a Buddha tekintélyét:

— A legnagyobb kegyet nyújtottad nekem ma, amikor bevezettél a Buddha tiszteletébe ...

Ezt a „behódolást” olvasva, az olvasónak hiányérzete támadhat. Mára, noha leborul Upagupta lábai elé, nem mondja ki vereségét, és sem az ő megszólalása, sem a narrátor szavai nem tartalmaznak olyan kifejezést, amit a megtérítéssel kapcsolatban várnánk a megtérés formuláiról korábban elmondottak alapján. A szanszkrit szöveg:

anugraho me 'dya paraḥ kṛtas tvayā niveśitaṁ yan mayi buddha-gauravaṁ.

Szószerinti fordításban: „A legfőbb kegyet gyakoroltad ma számomra azzal, hogy a Buddha-tiszteletet (a Buddha fontosságát) bennem elhelyezted”.²⁵ Ha a mondatot a behódolás kifejezésekként értjük, — ahogy a hagyomány és minden fordító is érti, — akkor azt jelenti, hogy Mára úgy érzi, nagy kegyet gyakorolt számára Upagupta, amikor őt, Márát is a Buddha tisztelőjévé, tekintélyének elfogadjává tette.

Azonban elgondolkodva ezen a furcsa megfogalmazáson, felmerülhet a mondatnak egy másik értelmezése is: „A legfőbb kegyet gyakoroltad ma számomra azzal, hogy a Buddhának szóló tiszteletet belém helyezted.”²⁶ Azaz hogy Upagupta a Buddhának járó tiszteletet Mára felé mutatja ki.

²⁵ „Today you did me the very greatest favor, when you introduced me to the venerability of the Buddha.” STRONG (4. jz.) 191.

²⁶ A két értelmezés közti különbséget a *niveśita* (szó szerint ’beléptetett’) szó eltérő használata adja: 1.) ’bevétel valahova, elhelyezés valamiben, valahol’ (*Sītāṁ niveśayāṁ āsa bhavane*: Szítát bevitte a palotába; ’általad a buddha-tisztelés belém lett helyezve’). 2.) ’ráirányítás valamire’ (*sattve cittaṁ niveśayet*: a fényesség felé irányítsa tudatát; *mā ca doṣaṁ pāṇdaveṣu niveśaya*: a hibát pedig ne a Pándaváknak tulajdonítsd: ’általad a buddha-tisztelés irányomba lett helyezve’).

Ez az értelmezés akkor nyer jelentőséget, ha ismerjük a történet közvetlen folytatását, amikor is pontosan az történik, amire Mára utal: Upagupta le fog borulni előtte, és neki, a Buddha alakját magára öltött Márának fog hódolni! A dolog persze némiképp problémás, hiszen így Márának előre kellett tudnia, hogy mi fog történni: Upagupta azt fogja tőle kérni, hogy jelenjen meg előtte a Buddha alakjában, s miután ez megtörténik, Upagupta nem tudja majd megállni, hogy ne boruljon le Mára-Buddha előtt. A dolgok valós időrendjét tekintve erre nincs megfelelő válasz, azonban egy csodás eseményekben sem szűkölködő, vallásos tartalmú irodalmi mű esetén nem kell annyira csodálkoznunk, ha valaki előrelát egy eseményt, főleg ha az épp Mára.

Ha ezt a második olvasatot részesítjük előnyben, akkor más értelmet nyerhet ez a szövegrész, sőt akár az egész történet: Mára nem hódol be, hanem ügyes fogalmazással mintha kicsúszna Upagupta kezei közül! Nehéz lenne megmondani, hogy ez a — szanszkritban amúgy nem ismeretlen — nyelvi játéknak is beillő fogalmazásmód vajon tudatos volt-e a szöveg szerzője részéről. Tekintsünk át a lehetséges érveket:

- 1) Először is, a kérdéses szöveghely tényleg többértelmű. A hagyományos olvasat kézenfekvőbbnek és a történet logikájából inkább következőnek tűnik, nyelvileg azonban a két olvasat közel egyenértékű.
- 2) Többértelmű a *buddha-gaurava* (buddha-tisztelet) kifejezés is. Upagupta nem fejt ki buddhai tanításokat, hiszen Mára nyilván jól ismeri azokat, csupán azzal érvel, hogy a Buddha előrelátó módon nem tett kárt Márában, akkori jóindulata most érhet be azzal, ha Mára meghódol (*gaurava* = 'hódolat'). Másrészt azonban ott van a nyakában a levehetetlen varázslat súlya (*gaurava* = 'súlyosság'), mint „nyomás” érv, mert úgy tűnik e nélkül esze ágában sem lett volna meghódolnia Upagupta előtt.
- 3) A terjedelmi korlátok miatt csak részlegesen idézett párbeszéd valójában egy igen éles küzdelmet ír le. Az olvasó azt várja, hogy Mára végre kimondja a megtérését jelentő kérést, Upagupta pedig megadja a beavatást valamelyik ismert formulával. Ez azonban nem történik meg, furcsa hiányérzete van az olvasónak: nem így szoktak befejeződni a térítéstörténetek. Olyan típusú formulára persze eleve nem számíthat az olvasó, amely a buddhista közösség előtt mintegy tanúk előtt hangzana el. Kimondatlanul is világos ugyanis, hogy ez a csata Upagupta bensőjében zajlik, tanúul legföljebb ő is a Földet hívhatta volna, mint azt a Buddha tette a Mára felett aratott győzelmekor. Ennek azonban itt semmi nyoma.
- 4) Beleférhet-e a buddhista hagyományba, hogy egy késői tanítvány (Upagupta) győzze le azt, akivel a Buddha nem tudott/akart végképp leszámolni? Upagupta meg is fogalmazza azt a viszonyt, ami a tanító és a tanítvány közt fennáll: „Mustármaggal hasonlítod a Méru hegyet, szentjánosbogárral a Napot, maroknyi [vízzel] a tengert?” Ebben a mag, a bogár és a víz ő maga, a Méru, a Nap és a tenger pedig a Buddha. Az *avadána* elején láttuk, hogy Upaguptát a megkülönböztető jegyek nélküli Buddhának nevezik, aki mintegy a Buddhaként van jelen. Ha a Buddha maga nem hódoltatta meg Márát, vajon Upagupta megtehetette?

- 5) Mint láttuk, Mára alakja nagyon szimbolikus, még a teljesen személyként való megjelenéseiben is megőrzi ezt a jellegét. Emiatt eleve azt várjuk, hogy megtérése más-képp zajlik. De vajon elképzelhető-e egyáltalán egy ilyen jellegű lény megtérése?
- 6) A Marával kapcsolatos történetek tele vannak trükkökkel, varázslatokkal, és gyakran ilyenek a térítéstörténetek is. Ebben az esetben Upagupta tűnik a nagyobb varázslónak (lásd: tetemek), de mint később kiviláglik, Mára sem vesztette el ilyen képességeit (megjeleníti a Buddhát). Elképzelhető-e, hogy ebben a nagy csatában Mára nem veti be cselei valamelyikét, a varázslatra nem válaszol valami ügyes esz-közzel?
- 7) A történetben Upagupta meglehetősen a sarokba szorítja Márát, mondhatni fizikai-lag kényszeríti. Nem érthető-e, ha a szorult helyzetben lévő Mára megpróbál kime-nekülni a helyzetből, de közben meg is akarja őrizni hatalmát?
- 8) Még az Upagupta személyét övező legendákat megőrző délkelet-ázsiai hagyomány is úgy tartja, hogy Mára nem igazán javult meg, hiszen épp azért kell Upaguptát meghívni az ünnepségekre, hogy távol tartsa Márát. Tehát Mára megtérése a köz-tudatban is legföljebb csak szimbolikus, vagy ideiglenes. Vagy olyan, ami valójá-ban meg sem történt: mert ez nem tud megtörténni soha, vagy mert Mára egy-szerűen kicsúszott Upagupta kezei közül.

Vajon a történettel foglalkozó egyéb forrásaink mit mondanak Mára megtérésének körülményeiről? A hagyomány észlelte-e az idézett *avadána* szövegében esetleg meg-bújó bizonytalanságot, vagy mindez csupán a szöveg szerzőjének irodalmi érzékét dicséri?

- 1) Ksémendra²⁷ *Avadānakalpalata*-jának 72. fejezetében Upagupta és Mára törté-nete az *Asókavadána*-ban látotthoz képest meglehetősen hiányos és vázlatos. Má-ra okfejtéséből ennyi marad: elismeri, hogy sok gonoszságot követett el a Buddha iránt, de ő megbocsátott neki, ellenben Upagupta könyörtelen, pedig az igazán nagyok szíve nem haragszik még a bűnösökre sem, ezért hát Upagupta tüstént vegye le a tetemet a nyakából. Behódolásról nincs szó, inkább ellentámadásnak tűnik Mára fellépése.
- 2) A *Szútrālakāra* kínai fordításában az *Asókavadána*-ban kétértelműnek látott mon-datot itt csak a behódolás kifejezésekképpen érthetjük, nincs nyoma kétértelmű fo-galmazásnak.

Ha kicsit is bízunk (valaki) Buddhában, az elmossa előző vétkeit. Akkor Mára a Tiszteletreméltó színe előtt a Buddha erényeit sorolván és előtte leborulván a következőket mondotta: A Tisztelet-reméltó megmentett engem, alázatos szívet adott nekem ...²⁸

²⁷ *Avadānakalpalatā*, a világhálón: <http://www.new.dli.ernet.in/index.html.en>

²⁸ *Szútrālakāra*: T. 201, 4:307c-9b; 尊者救我與我敬心。Kalmár Éva fordítása. *Szútrālakāra*: Taisho shinshu daizokyo. T. 201, 4:307c-9b, a világhálón: <http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT/ddb-sat2.php?lang=en>

3) A páli nyelven írt *Lókapannyatti*²⁹ már egybegyúrta az Asókához kötődő legendákat és az Upagupta-legendát, megváltoztak benne a történet egyes részletei, de új elemekkel is bővült. Mára megtérését azonban egyértelműen a jövőbe helyezi, ami jól illeszkedik gondolatmenetünkbe:

— Ha van bennem csírája a jónak, akkor, amiképp a magasztos Buddha megjelent a világban, a jövőben én is felébredetté válok majd.

Upagupta kiszabadítja Márát kötelékeiből, majd így szól:

— Biztosan felébredett leszel. A Magasztos is kifejtette: „Miután Upagupta megneveli és megszeli, Mára teljesíteni fogja a buddhaság ígését.”

Összegzés

A fentiekben igyekeztünk bemutatni az Upaguptáról szóló legendák legfontosabb elemeit, ízelítőt adtunk az irodalmi értékekkel is rendelkező szövegből, valamint röviden bemutattuk a szükséges háttérismereteket. A Mára megtérítésével kapcsolatos történetet nem mutathattuk be teljes terjedelmében, noha számos izgalmas témát kínált volna még. Ehelyett alaposabban megvizsgáltuk a történetnek azt a pontját, amikor Mára behódol Upaguptának. Azt találtuk, hogy a behódolást kifejező mondat kétértelmű, és „rejtett” értelme nincs ellentétben a történet egésze által kifejezni szándékozott üzenettel, sőt inkább hangsúlyozza azt: Mára megtérése épp olyan szimbolikus, mint amilyen ő maga is, és megtérése nem jelenti azt, hogy egyszer s mindenkorra eltűnt a világból mint gonosz kísértő, és akadálytalanná vált a meditáció és a buddhista úton járás. A történet inkább csak az erre való igényt hivatott megjeleníteni. Noha nem találtunk olyan egyéb forrást, ahol a vizsgált kétértelmű fogalmazást sejtethetnénk, azt azonban láttuk, hogy Mára megtérését a későbbi hagyomány (Upagupta délkelet-ázsiai kultusza; *Lókapannyatti*) szimbolikusnak érti. Ezért talán nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, hogy az *Asókáavadána* vizsgált legendájában a dráma csúcspontján alkalmazott kétértelmű fogalmazásnak jelentősége van, mégpedig az, hogy kiemelje Mára megtérésének szimbolikus voltát.

További szakirodalom

BLOSS, Lowell W.: „The Taming of Māra. Witnessing to the Buddha’s Virtues”, *History of Religions* XVIII/2 (1978) 156–176.

GURUGE, Ananda W. P.: *The Buddha’s Encounters with Māra the Tempter*. Buddhist Publication Society, Kandy, Sri Lanka 1997. (The Wheel Publication 419)

²⁹ Charles DUROISSELLE: „Upagutta et Māra”, *Bulletin de l’École française d’Extrême-Orient* IV (1904) 414–428. Erről: 420. URL: <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/befeo>